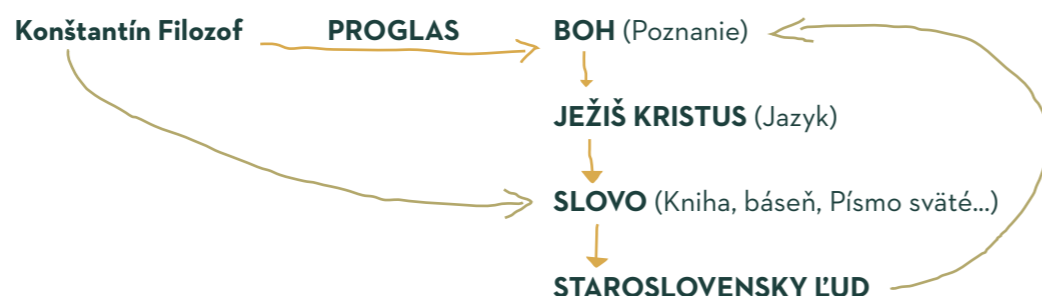

Konštantín Filozof – sv. Cyril Proglas veľbáseň storočia a jej „literárnosť“ pre 21. storočie

Proglas – Interpretáčna schéma: „Podobenstvá“.

„Pretože človek ten, čo nerozumie sám,/ čo nedoloží podobenstva múdreho,/ ako by mohol pravú reč nám povedať,“ (Proglas, v. 56-58).

Abstract

When assessing and exploring the contents of Proglasu, they are still mostly the same, whether related to reproduce and recycle, conventional previews and affirmations in the scientific literature. There is no need to be too sharp observation, that we recognize that they have the passion to accent, just the size of the religious, liturgical interpretations in Proglas. Finally, it is logical, however, preceded by the words of the Gospel is Proglas. Proglas from 9th century s, however, something different than in the 21st century. Medieval realities have been well controlled and influenced by the emergence of this poem, especially religious, perhaps even more ecclesiastical influence. Proglas today is different than at the time of its creation, and still the same. Its central theme can be just its literariness interpretations.

Key words

Constantine and Methodius. Proglas. Poem. Gospel. Education. Culture, Nation.

Proglas
Great poem
of century
and its
literariness
for 21st.
Century

I.

Spísanie básnickej skladby Proglas byzantským učencom – filozofom, teológom, jazykovedcom, prekladateľom Konštantínom Filozofom (gr. Κωνσταντίνος ο Φιλόσοφος), ktorý krátko pred svojou smrťou prijal reholné meno Cyril (gr. Κύριλλος), vôbec prvýkrát v spisovnom staroslovienskom jazyku, ktorý pápež Hadrián II. uznal (popri latinčine, gréčtine a hebrejčine) za štvrtý liturgický jazyk, je možné považovať za prelomové, revolučné gesto a flagrantne progresívny počin v histórii slovenskej literatúry, a nie menej i dejinách samotného slovenského národa.

Proglas, čiže predslov k staroslovienskej prekladu Biblie – „Evanjeliu svätému som Predslovom“ (Proglas, v. 1) – bol vytvorený počas veľkomoravskej misie Konštantína a jeho brata Metoda v rokoch 863 – 867. Autorstvo Proglasu sa pripisuje Konštantínovi, no je pravdepodobné, že na tomto diele spolupracovali i „Metod so svojimi žiakmi sv. Gorazdom, Angelárom, Sávom, Klimentom a Naumom, teda s tzv. „sedmopočetníkmi“, ako sa títo piati spolu so svojimi učiteľmi nazývali.“ (Turčány - Kučera, 2004).

Podľa Turčányho hypotézy, ako uvádza Sedlák, bol text Proglasu vytvorený „trimetrom jambickým, teda básnickým metrom, vo vysokých žánroch gréckej literatúry. Konštantín je autorom viacerých básní v gréčtine a forma jeho staroslovienskeho verša nepochybne nadviazala na vzory gréckej a byzantskej poézie“. (Sedlák, 2009). Okrem iných literárnych diel, bol v trimetre jambickom spísaný napríklad i Sofoklov Vládca Oidipus a azda i kvôli tomu sa tento verš zvykol nazývať veršom dramatickým.

Proglas je tvorený 110 veršami, pričom záverečné „Amen“ je možné považovať za 111. verš skladby. V tejto súvislosti evidujeme konštrukcie, podľa ktorých práve poradové číslo označujúce uvedený posledný verš môže predstavovať Konštantínov domnelý zámer o vytvorenie obrazu trojediného Boha. Verše básnickej skladby Proglas sú v absolútnej väčšine dvanásťslabičné a nerýmované „s polveršovou prestávkou prevažne po piatej, zriedkavejšie po siedmej slabike: piatou (ak nie ňou, tak siedmou) slabikou verša sa muselo jedno slovo končiť a ďalšie sa ňou začínať.“ (Turčány - Kučera, 2004)

Proglas sa nezachoval v pôvodnej hlaholike, teda v písme, ktoré vytvoril jeho autor Konštantín Filozof, ale iba v štyroch prepisoch do neskoršej cyriliky, do písma, ktoré zrejme vynašiel žiak sv. Metoda Konštantín Preslavský, nazývaný aj Bulharský, či Presbyter.

II.

Azda nie je celkom náhodné, že bol Proglas napísaný v dobe, kedy i v iných krajinách začala pučať a rozvíjať sa národná literatúra. Napríklad do 9. storočia sa datujú i počiatky národnej literatúry na Islande, a to najmä vo forme ság. Obecne sa do 9. storočia datuje taktiež aj počiatok francúzskej literatúry, ako pokračovanie latinskej písomnosti, kedy najstaršia písomná pamiatka Štrasburskej prísahy pochádza z roku 842. Začiatky bulharskej národnej literatúry sa tiež nachádzajú v 9. storočí a opäť nie náhodne sú spojené s byzantskými bratmi Konštantínom a Metodom, ktorí tu začali s prekladmi náboženských textov z gréčtiny.

Pokrokové a osvietené sa dnes javia tieto literárne počiny už i z prostého ohľadu na čas stredoveku, kedy prísny spoločenský imperatív unifikujúceho elementu vzdelania a vzdelanosti – cirkvi: „Ore et labora!“, akoby priamo eliminoval čo i len vznik, či nebodaj rozvoj akéhokoľvek duševného, kultúrneho a vzdelanostného vzopätia v masách širšej verejnosti. Z hľadiska všeobecných dejín literatúry má však stredovek, podľa Šmatláka, dve polohy – zdanlivo až ostro protikladné.

„Lebo sú nahé bez kníh všetky národy“
(Proglas, v. 80)

Prvá spomínaná poloha vyplýva z „univerzalizmu stredovekej duchovnej kultúry, z jej kresťansky-religiózne množnofunkčnosti a z jej nadnárodne platného kultúrneho monolingvizmu (gréckeho alebo latinského). Z tohto pohľadu sa stredoveké písomníctvo javí ako určitý integrálny celok, tvoriaci ideologickú i jazykovú jednotu, ktorý nerešpektuje hranice medzi jednotlivými etnickými spoločenstvami, naopak usiluje sa tieto hranice zotierať a všetky jednotlivosti či osobitosti, existujúce v rámci týchto hraníc (napríklad tradície folklórneho slovesného prejavu), zamalgamovať do jednotného a hierarchicky usporiadaného systému „univerzálnej“ literárnej kultúry.“ (Šmatlák, 2002) Poistením tejto, pohľadom zo súčasnosti evidentne neprirodzenej a kontraproduktívnej, snahy udržať synergiu, akúsi syntetickú monolitnosť a súdržnosť všetkých špecifických symptómov literárneho umenia, bolo vytýčenie cesty k filozofii. Ako to začiatkom 12. storočia autoritatívne formuloval i parížsky filozof a teológ Hugo a Sancto Victore: „za umenie možno pokladať iba tie disciplíny, ktoré sú priamo „podriadené filozofii“ (t. j. umenie gramatické, dialektické a ostatné tohto druhu), kým diela básnikov („tragédie, komédie, satiry, a tiež heroické básne, niektoré básne lyrické, jambické a poučné, tiež rozprávania a príbehy“) sú iba doplnky umenia, ktoré nanajvýš len „pripravujú cestu k filozofii.“ (Šmatlák, 2002)

Tak, ako sme uviedli, mal však stredovek v ohľade dejín literatúry paradoxne a zároveň i svoju druhú polohu. Stredovek je totiž, ako to tvrdí Šmatlák, obdobím, „keď sa univerzálnosť duchovnej kultúry nielen buduje „zhora“, ale už aj narúša „zdola“ vznikáním a rozširovaním slovesnej tvorby, odrážajúcej „partikulárne“ životné postoje i záujmy jednotlivých spoločenských tried či skupín.“ (Šmatlák, 2002) Zreteľne tieto aspirácie zachytil v svojej tvorbe i Konštantín Filozof, keď v skladbe Proglas predostiera potrebnosť slovo v jazyku nielen vedieť zvestovať, zjaviť, ale predovšetkým porozumieť mu, a tak sa stane vtedy, keď slovo bude predstreté v jazyku známom, svojom:

„keď počujete Slovo v cudzom jazyku, nečul v ňom znieť iba zvon, zvon medený.

Bo svätý Pavol učiteľ nám hovorí, keď najprv k Bohu svoju prosbu predniesol:

Chcem radšej iba päť slovo povedať, rozumom prostým chcem tých päť slovo vyriešiť, aby aj bratia porozumeli, než nezrozumiteľných slovo riešiť tisíce.“ (Proglas, v. 48-55).

Avšak Konštantínovo predstreté podobstvo nemusí hovoriť len o „Slove“, ktoré stojí v Svätom písme, či ako o prostriedku naplnenia komunikačnej lineárnosti; jeho apel naznačuje azda aj, alebo najmä, nevyhnutnosť toto „slovo“, ergo jazyk, reč, použiť i vo vlastnej literatúre, v ušľachtilom, umeleckom stvárnení:

„Kto môže všetky podobenstvá povedať, čo národ bez kníh obžalujú, usvedčia, že nehovorí hlasom zrozumiteľným?“

Ved' čo by ten muž poznal všetky jazyky, nevyslovil by bezmedznú ich bezmocnosť.

Predsa však svoje podobenstvo prikladám, významu mnoho v málo slovách hovoriac:

Lebo sú nahé bez kníh všetky národy;“ (Proglas, v. 73-80).

A isteže v premietnutom kontexte evidujeme priezračnú adresnosť. „Slovo“ od Konštantína jednako putuje k staroslovienskemu ľudu, k bytostiam, ktoré ho prijmu vo viere porozumenia a dezidériu po poznání – po vedomosti Boha, a teda predovšetkým seba. Pretože spoznávať seba značí i väčšmi objavovať a vnímať Boha, ktorý napokon človeka stvoril predsa na obraz svoj...:

„počujte všetci, celý národ sloviensky, počujte Slovo, od Boha vám zoslané, Slovo, čo hladné ľudské duše nakými, Slovo, čo um aj srdce vaše posilní, Slovo, čo Boha poznávať vás pripraví.“ (Proglas, v. 23-27).

Je nakoniec jasné a taktiež aj správne, že táto cesta nebude vždy krásna, jasná, a už vôbec nie pohodlná. Tušíme už vedomosť súvislosti, že v písme do kníh sa duša neukrýva, neututľáva, ale jednako uchováva, zveľadľuje, šľachtí! Ved' práve v smáde, v čírej vôli po duševnej ladnosti možno dôjsť až do vysnívaného raja, do stavu rovnováhy so svetom, s Bohom, a tak i so sebou samým...

III.

„Tak ako radosť nezasvitne bez svetla, by oko celý Boží svet v ňom uzrelo, bo všetko nie je krásne ani zreteľné tak ani duša, žiadna duša bez písmen vedomia nemá o tom Božom zákone, zákone knižnom, o zákone duchovnom, zákone, cezeň Boží raj sa zjavuje.“ (Proglas, v. 28-34).

„Veľbásňou“ storočia nazval Proglas Viliam Turčány, ktorý tento stredoveký literárny klenot prebásnil. (Turčány - Kučera, 2004) Turčány Proglas nazýva taktiež „oslavou SVETLA doterajších dvadsiatich storočí i budúcnosti. Svetla večného, Ježiša Krista, ktorý stále prichádza „zhromažďovať národy“ a našich predkov zhromaždil už v deviatom storočí skrze svojich apoštolov, vierozvestov, „pretože svieti svetlom svetu celému“ (Proglas, v. 9).“ (Turčány - Kučera, 2004)

Proglas je opusom, ktorý okrem svojho náboženského, liturgického, filologického, historického významu disponuje a zahŕňa v sebe i dosah literárny, lebo táto báseň je predovšetkým „jedinečné a skutočne literárne dielo veľkomoravskej literatúry.“ (Sedlák, 2009)

Literatúra je obrazom, dychom, svedčou, dôkazom, a preto i svedkom svojej doby, života, kultúry a kultúrnosti, no predovšetkým kresbou človeka, jeho túžob, trápnutí, vzletov a teda i uľahnutí a vyhásínania. Význam Proglasu ako literárneho materiálu je nesporný. V tejto korelácii sa však domnievame, že vymedziť, vyextrahovať len jeden tenor význačnosti spomínaného diela by bolo neprirodzené, nedôsledné, pretože literárneho hľadisko Proglasu je eklatantne inherentným podielom v celkovom dosahu nielen pre literatúru, ale i pre kvintesenciu modernej kultúrnej spoločnosti 21. storočia en bloc.

Nazdávame sa, že tendencie generalizovane zhrňovať význam a hodnotu akéhokoľvek literárneho opusu do statických postulátov, ktoré majú substituovať erudovaný, kompetentný, ale taktiež i komplexný pohľad na dielo, akceptujúci a akcentujúci pritom všetky jeho špecifiká a determinanty dobové, spirituálne a taktiež regionálne, sú evidentne kontraproduktívne a zavádzajúce. Literárny význam Proglasu je logicky a jednoducho súčasťou jeho „literárnosti“, ktorá v sebe

zahŕňa nielen rovinu literárnu, lingvistickú, či lexikálnu, sémantickú, ale taktiež význam tohto textu spočíva v jeho rozmere historickom a územnom.

Pojem literárnosti, ako ho ozrejmuje Šmatlák, implikuje totiž „otázku o rozsahu a obsahu literatúry v časovej a priestorovej konkretizácii, pričom zodpovedanie práve tejto otázky predstavuje, domnievam sa, jeden zo základných cieľov literárnohistorického poznania.“ (Šmatlák, 2002) Šmatlák celkom vedome používa termín „literárnohistorické“ poznanie, pretože „obe stránky pojmu literatúry – jej rozsah i obsah – sú v ustavičnom pohybe, existujú práve len svojou premenlivosťou, ako to napokon zodpovedá ich súvisu s pojmami konvencia a literárnosť.“ (Šmatlák, 2002)

Práve vyššie uvedený „ustavičný pohyb“ je zrejším a signifikantným atribútom literárnej význačnosti básnickej skladby Proglas, ktorou Konštantín Filozof osvietil slovenskú literatúru prísvitom života-schopného vajatania, túžby po poznání, a tak i potrebnosti sebaurčenia, a do slov vlastnej reči uložil literárne a historické poslanstvo, ktoré dozrelo až do súčasnosti. Čím je však Proglas ako literárne dielo dnes, v 21. storočí – v čase multikultúrnych sublimácií, cielených globalizačných aspirácií a evidentných manifestácií kozmopolitizmu v paradoxnom závoji vyhasnutej postmodernity?

IV.

Literárnohistorická relevancia stredovekej básnickej skladby Proglas, ergo jej „literárnosť“ pre súčasného, a zrejme nie menej i budúceho recipienta, z vyššie uvedeného väzí najpravdepodobnejšie v determinácii štyroch faktorov: rozsahu, obsahu a časovej a priestorovej konkretizácii diela, prirodzene však v kontexte jeho vzniku, adresnosti a univerzálnosti výpovede. Domnievame sa, že práve univerzálna gnómicnosť básne, predovšetkým v jej sonórnych podobenstvách a azda i vedome implicitných výjavoch, ktoré autor prirodzene vyskladal do formy predslovu k evanjeliu, je jednou z ťažiskových pilierov, pre ktoré môže byť i dnes Proglas interpretovaný ako báseň, ktorá „vysvetľuje veľkosť a význam kresťanstva, v potrebe písma a knižnej vzdelanosti vidí podstatu ľudského pokroku späť predovšetkým s rozvojom kultúrnosti ako nevyhnutnej podmienky pre rozvoj humanity, podmienky pre prekonanie „života zvieracieho a smilného“.“ (Sedlák, 2009)

Význam uvedeného dokumentu, ako proklamuje Šmatlák, sa neohraničuje len tým, že ho možno interpretovať ako „teoreticko-metodologický úvod k staroslovienskemu prekladu Svätého písma, ale má aj širší kultúrnohistorický aspekt.“ (Šmatlák, 2002) Ak teda budeme akceptovať Šmatlákom pertraktovaný fakt, že literárna činnosť sa na Veľkej Morave začala ako „jazykový, teda prekladateľský transfer a v jeho dôsledku ako vnímateľské osvojovanie kultúrnych hodnôt pre vtedajšiu orientáciu spoločnosti základných, potom práve existencia tohto dokumentu je dôkazom, že túto činnosť od samého začiatku sprevádzala teoreticky náročná reflexia, ktorá svedčí o vysokej miere koncepcnosti a uvedomelej systematickosti pri budovaní jazykovo staroslovienskej literárnej kultúry veľkomoravskej proveniencie.“ (Šmatlák, 2002)

V súvzťažnostiach mnohých názorov na „literárnosť“ a výpovednú hodnotu Proglasu ako literárneho diela, a predovšetkým ako básne, z minulosti, v konfrontácii, či skôr v snahe o doplnenie, v úsilí o celistvosť a kompatibilitu takehoto pohľadu a ako dôkaz univerzálnosti a oprávnenej nadčasovosti Konštantínovho diela, môžeme našu interpretáciu doplniť aj o postoj a výraz, ktorý môže Proglas predstaviť a uviesť i pre človeka dneška, pre recipienta 21. storočia. Pretože súhlasíme, že „význam uvedeného dokumentu sa, pravda, neobmedzuje len tým, že ho možno čítať ako teoreticko-metodologický úvod k staroslovienskemu prekladu Svätého písma, ale má aj širší kultúrnohistorický aspekt.“ (Šmatlák, 2002)

Pri hodnotení a skúmaní obsahu Proglasu sa doposiaľ reprodujú a recyklujú poväčšine tie isté, či príbuzné konvenčné, a opätovne „adoptované“ interpretačné náhľady a afirmácie. Proglas je tak považovaný predovšetkým za „chválospev PÍSMEN a v nich do reči ľudu preloženého evanjelia, najdôležitejšej časti Svätého písma“ (Turčány-Kučera, 2004), či báseň, ktorá „vysvetľuje veľkosť a význam kresťanstva, v potrebe písma a knižnej vzdelanosti vidí podstatu ľudského pokroku“ (Sedlák, 2009), alebo zároveň „vášnivý a patetický chválospev na slovanský preklad Písma i rovnako zanietená obhajoba slovanskej knižnej vzdelanosti všeobecne.“ (Šmatlák, 2002).

Nie je potrebné príliš bystré pozorovateľské zanietenie, aby sme uznali, že napospol sa v interpretáciách Proglasu akcentuje najmä, či v zásadnej miere, práve rozmer náboženský, liturgický. Napokon je to logické, Proglas je predsa predslovom k evanjeliu. Taktiež je však pravdou, že Proglas je básnickou skladbou, poetickým spracovaním „sveta“, ozrejmiením človeka v tomto svete; a v nie poslednom rade sa toto Konštantínovo dielo javí ako podobenstvo, veď napokon i Sväté písmo je vyjavené predovšetkým v podobenstvách...

Proglas z 9. storočia je predsa len v niečom iný, ako Proglas v 21. storočí. Stredoveké reálie boli v dobre vzniku tejto básnickej skladby ovládané a ovplyvňované najmä náboženským, azda ešte viac cirkevným vplyvom. Súčasnosť transparentne dokazuje, že kresťanstvo a najmä ďalšia existencia cirkvi bude (mohla by byť?), podľa tvrdenia Hansa Künga, v treťom tisícročí podmienená nasledovnými skutočnosťami:

1. nebude obrátená dozadu ku stredoveku, ani do doby reformácie, ani zahľadená do osvietenstva, ale bude sa riadiť podľa kresťanských prapočiatkov a bude sa sústrediť na súčasné úlohy.
2. nebude patriarchálna, nebude vychádzať zo stereotypného obrazu ženy, výhradne mužského jazyka a z vopred daných úloh dvoch pohlaví, ale bude to partnerská cirkev, ktorá spojuje úrad a charizmu a vo všetkých cirkevných úradoch akceptuje ženy.
3. nebude konfesne zúžená, nebude pripadať konfesionalnej výlučnosti, arogancii z titulu úradu a pokiaľ nebude odmietať duch spoločenstva; naopak bude to ekumenicky otvorená cirkev.
4. bude to tolerantná, univerzálna cirkev, ktorá rešpektuje pravdu a pokúša sa poučiť aj od iných náboženstiev a ponechá primeranú autonómiu národným, regionálnym a miestnym (Küng, 2005).

Vychádzajúc z faktu, že Proglas sa v súčasnej, modernej percepcii môže javiť a prijímať predovšetkým ako básnická skladba v poväčšine konfesionalných podobenstvách, ktoré použil jej autor Konštantín Filozof ako prostriedky k vytvoreniu literárneho diela, adresovaného ľudu staroslovienskeho národa, a prostredníctvom ktorého chce zvestovať potrebnosť budovania a existencie vlastnej knižnej kultúry využívaním vlastného jazyka na dobratie sa k poznaniu nielen o Bohu, kresťanskom učení, alebo aj o sebe samom, vykreslili sme jednu z mnohých fakultatívnych interpretačných schém, ktorú možno uplatniť pri čítaní a hodnotení uvedeného diela.

V spomínanej interpretačnej schéme sme načrtli možný spôsob ako postupovať pri explikovaní textu Proglasu, najmä však v prípade podobenstiev, ktoré primárne akceptujeme ako prostriedky básnickej a literárnej kreácie.

V našom výklade vychádzame z interpretácie Boha ako podobenstva poznania, ktoré Konštantín ponúka vo svojom diele staroslovienskemu ľudu aj, a predovšetkým, prostredníctvom svojho syna Ježiša Krista, ktorý je personifikovaný z predpokladu zosobnenia vlastného jazyka, reči, v ktorej nachádzame „Slovo“, teda básne, knihy, samozrejme Písmo sväté, ale i knižnú kultúru sui generis – jej potrebnosť a opodstatnenie pre svojbytnosť všetkých národov, vrátane staroslovienskeho.

Proglas je teda stále jasným a plnovýznamovým literárnym dielom, ostrým a ušľachtilým posolstvom, významným odkazom, vzácnym umeleckým artefaktom, ktorý ozrejmjuje našu kultúrnu históriu, podstatu a hádam aj možnú cestu v tomto i v budúcich storočiach.

Summary

It is obvious that the interpretation of the poem Proglas lies not only in its religious and historical perspectives and determinants. Proglas a particular poem. Poem as a spectacle, parable, metaphor, allegory, symbol, attire this world in human vision. In this article we offer a new and contemporary look that is not distorted by any ideology or dogma. The author believes the strength and sense of poetry. Therefore Proglas considered as a unique piece of cultural wealth of our nation.

Zoznam použitej literatúry

KÜNG, H. 2005. Malé dějiny katolické církve. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 2005. 148 s. ISBN: 807021770.

SEDLÁK, I. a kol. 2009. Dejiny slovenskej literatúry. 1. vyd. Martin : Matica slovenská, 2009. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2009. 596 s. ISBN 978-80-7090-935-5. s. 18.

ŠMATLÁK, S. 2002. Dejiny slovenskej literatúry II. 2. vyd. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2002. 359 s. ISBN 80-88878-70-5. s. 17, 61, 90, 91.

TURČÁNY, V. – KUČERA, M. 2004. Proglas. 1. vyd. Bratislava : Perfekt, 2004. 67 s. ISBN 80-8046-277-1. s. 9, 49, 50.

Mgr. Marián Grupač

Od roku 1999 pracuje ako redaktor v časopise pre mladú literatúru a umenie DOTYKY, v súčasnosti ako zástupca šéfredaktora. Taktiež pôsobí ako vedúci redaktor v prílohe SNN pre mladú literatúru a umenie Orol tatranský. Pracuje ako vedecký a vývojový pracovník v Slovenskom literárnom ústave MS v Martine, venuje sa problematike súčasnej slovenskej literatúry po roku 1989. Je doktorandom na ZU v Žiline, FHV, KmaKD a autorom 11 beletristických kníh a jednej monografie.